

Kommentaariid

- ¹ Uudis on kirjutatud Eesti Teadusfondi (grant nr 9132) toel.
- ² Zajedova, Iivi 2008. Harrastustegevuse rahvusvaheline seminar. *Mäetagused* 40, lk 111–112.
- ³ <https://www.facebook.com/OkupatsioonideMuuseum/photos/a.771588336284693.1073741846.392862200823977/771589222951271/?type=3&permPage=1> või <http://www.okupatsioon.ee/index.php/pildialbum>.
- ⁴ <http://www.tlu.ee/et/Loodus-ja-terviseteaduste-instituut/Teadus/konverentsid/Eesti-kultuuri-suurpeod-maailmaparandis>.

Kogumisest ja välitöödest, tänapäevast ja minevikust

Välitööpraktikate analüüsile pühendatud konverents korraldab Akadeemiline Rahvaluule Selts juba alates 2003. aastast. Konverents on saanud foorumiks erinevatest institutsioonidest pärit teadlastele, kes otsivad vastuseid välitöödel loodavate allikate ja nende uurimisega seotud küsimustele. Tänavuse konverentsi üldteema “Välitööd ajaskaalal” (30. oktoobril) keskendus sellele, millised muutused on välitööde protsessis ja eesmärkides distsipliini ajaloo, uuritava isiku / kogukonna elutsükli või isikliku uurijatee jooksul aset leidnud.

Teemapüstituse valguses on ka hea meenutada, et konverents ise on oma eluea jooksul tuntavalt teisenenud. Kui esimesed konverentsid olid eelkõige suviste (või muidu hiljutiste) välitööde/kogumisretkede ülevaated (kus käidi, mida otsiti, mida leiti, kellega kohtuti jne), siis viimastel aastatel on ülekaalus olnud refleksiivsemad ja üldisemad ettekanded (eetika, uurija ja uuritava suhe, välitöö kehalised aspektid jne). Tänavune konverents kujunes sel teel omamoodi ekstreemjuhtumiks – kavas polnud ühtegi ettekannet, mis oleks lähtunud konkreetsetest hiljuti toimunud välitöödest, kõik esinejad lähtusid avaramast ajalisest raamist ning kaasasid erinevate inimeste ja kogumisretkede kogemusi. Ülekaalus olid nõukogudeaegse eesti folkloristika taas mõtestamised (Liina Saarlo, Pille Kippar, Anu Korb, Mare Kõiva), neile sekundeerisid aga ka mõned selgelt tänapäeva suunatud (ning interdistsiplinaarsema taustaga) ettekanded (Marika Alver, Ildikó Sandor, Elo-Hanna Seljamaa).

Lisaks sisulisele muutusele on toimunud ka mõisteline muutumine – varasem üldnimetus ‘kogumiskonverents’ on taandunud kõnekeelseks hüüdnimeks ja ametlikumas/avalikus diskursuses on tulnud käibele ‘välitöökonverentsi’ nimetus. Materjali kogumise ja välitöödel käimise vahekorra üle arutles konverentsi sissejuhatavas sõnavõtus Merili Metsvahi, kuid samale pöörasid tähelepanu ka mitmed ettekannetele järgnenud ümarlauas sõnavõtnud. Toodi esile, et kogumine seostub pigem markide või seente kui

kultuuriuurimisega, mille puhul peab esiplaanil olema inimeste kohtumine ja nende vaheline dialoog.

Konverentsipäeva esimesed neli ettekannet keskendusid eesti folkloristika ajaloole. Mall Hiimäe ja Pille Kippar lähtusid kumbki ühe konkreetse isiku pärandist, Liina Saarlo ja Anu Korb süüvisid aga välitööpäevikute kaudu konkreetsete ajastute välitööliste mõistelisse raamistikku ja igapäevaellu.

Mall Hiimäe ettekanne käsitles Eesti Rahvaluule Arhiivi looja Oskar Looritsa välitööpraktikaid. Hiimäe tsiteeris Lauri Kettuse hinnangut, et Loorits oli välitööline 'jumala armust' – ta oskas leida kontakti endast väga erineva taustaga inimestega, suutis veenda neid avaldama teadmisi, mida muidu võõrastega ei jagatud. Ise oli Loorits esile toonud, et võtmeks on julgus kohelda allikaid võrdsete partneritena (pole vaja end nende ees naiivseks, mitte-millestki-mitte-midagi-teadvaks teeselda) ning mitte kiirustada – las inimene saab aja, et mõelda natuke pikemalt, kuid siis ütleb öeldava omade, mitte uurija poolt ette antud sõnadega. Hiimäe rõhutas ka Looritsa avarat pilku, seda et nii koguja kui kogumistöö korraldajana pööras ta tähelepanu mitte üksikutele / eraldiseisvatele žanridele vaid 'elupiltidele'.

Liina Saarlo keskendus Keele ja Kirjanduse Instituudi 1950. aastate teisel poolel läbiviidud Ida-Virumaa ekspeditsioonidele. Toetudes osalejate päevikutele otsis ta vastust küsimusele, millised olid kogumistöö prioriteedid ning osaliste suhtumised. Saarlo viitas, et ehkki 1950. aastate teine pool oli ideoloogiliselt mõnevõrra vabam sama kümnendi esimesest poolest (nt sundust Suure Isamaasõja folkloori talletamise järele enam polnud), olid siiski ka sel ajal esil teatud teemad, mis varasemal ajal puudusid – näiteks rahvaste vaheline folkloor. Ettekandest jäi ehk enim kõlama see, et vähemalt alguses olid ekspeditsioonid düsfunktsionaalsed – vaid nende juhul Viidalepal oli piisavalt varasemat kogumistöökogemust, et midagi saavutada, teised olid allikate ja materjali leidmisega hädas. Nii kujunes ettekanne otsapidi hoopis Viidalepa kogumistöö ja huvide ülevaateks.

Anu Korb käsitles välitööde päevikute kui žanri muutumist aastatel 1977–1997. Ehkki ettekandja vaatles väga erinevate inimeste päevikuid, oli ta otsustanud keskenduda ekspeditsioonidele, millest ta ka ise neil aastail osa võttis – tänu sellele oskas ta mitmelgi juhul tuua lisaks päevikuis kajastuvale esile ka selle, mida neis polnud. Päevikutes kajastus eelkõige toleaeagne olme (peamiselt see osa olmest, millega oli midagi lahti) ning tehnilised probleemid (sh nii transporti kui ka salvestusvahenditesse puutuvalt); samas leiame neist ka allikate iseloomustusi, kirjeldusi sellest, kuidas nendega kontakti saadi ning üldisemaid kohtumiste ja kohtade kirjeldusi.

Neljandaks Eesti folkloristika ajaloole keskenduvaks ettekandeks oli **Pille Kippari** sõnavõtt Richard Viidalepast. Ettekanne oli põnevas dialoogis Liina Saarlo räägituga, ent kui Saarlo kõneles Viidalepast sellisena nagu me võime teda kohata arhiivisäilikute lehekülgedel, siis Kippari ettekanne lähtus isiklikest mälestustest. Ettekanne oli emotsionaalne ning täidetud rohkem või vähem anekdootlikest lugudest.

Ildikó Sándor käsitles *táncház* liikumist Ungaris. Ehkki terminit kasutatakse ka vanema tantsukultuuri kui sellise nimetamiseks, viitab see tänapäeval eelkõige linnades levinud rahvatantsu taas-elustamisele pühendunud liikumisele. Tegu on taas-elustamisega, mis üritab hoiduda igasugusest stiliseerimisest – kõik tantsud lähtuvad konkreetse piirkonna traditsioonist. Viimasest tulenevalt on *táncház* liikumise keskmes

arhiiviuuringud ja välitööd – vaid sel viisil on võimalik hoiduda stiliseerimisest ning eri päritolu elementide segamisest. Seega asetab Sándori sõnavõtt välitööd mõnevõrra teistsugusesse konteksti kui talle eelnenud ettekanded: kui need kõnelesid välitöödest, mille eesmärgiks on teaduslik uuring, siis tema vaadeldud juhtumi puhul olid välitööd traditsiooni edasikandmise/elushoidmise vahendiks.

Kahjuks jäi ettekandja haigestumise tõttu ära Ildikó Sandorile eelnema pidanud **Guldžahon Jussufi** ettekanne tehniliste vahendite muutumise mõjust uurija ja uuritava vahelisele suhtlusele etnomusikoloogia kontekstis. Ettekanne oleks kindlasti olnud heaks täienduseks tantsu-talletamise teemale, kuid lisaks sellele oleks ehk aidanud raamistada ka mitmetes teistes ettekannetes hajusalt esile tulnud tehnikaga seotud problemaatikat. Seda teemat puudutasid nii Korb, Saarlo kui ka Kippar, kuid ehk kõige mõjusamalt võttis selle ümarlauas kokku Ingrid Rüütel märkusega, et kõike pidi üha uuesti ja uuesti üle koguma, kuna tehnilised võimalused järjest paranesid ja võimaldasid üha nüansseeritumat talletamist.

Konverentsi pärastlõunase ploki avaettekandes andis **Marika Alver** ülevaate Eesti Kunstiakadeemia soome-ugri ekspeditsioonide ajaloost, ning võrdles varasemaid Kaljo Põllu ja Kadri Viirese juhitud eelkõige etnograafilistele joonistustele ja kaduvate kultuuride jäädvustamisele keskendunud ekspeditsioone tänapäevaste multimeedialiste dialoogile rajatud välitöödega. Tuli esile, et kui varasemad ekspeditsioonid olid pigem teadusliku suunitlusega (osalevad tudengid pidid lisaks etteantud kogusele etnograafilistele joonistele osalema uurimusega konverentsil), siis tänapäevased on suunatud inimestelt inimestele – tudengid üritavad saada aimu allikate igapäevaelust ning välitööde väljundiks on näitus, mille kaudu oma avastused ja ahhaa-elamused allikateni tagasi viiakse. Tänapäevase konteksti tõttu resoneerus Alveri ettekanne hästi Sándori ettekandega. Ent kui viimane rõhus edasiandmise muutumatusele, autentsuse säilitamisele (ehkki konteksti muutumise tõttu on ju uued tõlgendused paratamatud), tõi Alver otse esile selle, et uurijad osalevad uurimismaterjali loomises, nn performatiivse sekkumise kaudu. Alveri ettekanne oli põnev ka seetõttu, et selles tuli eelnenutest paremini esile diakrooniline mõõde: enne ja nüüd olid väga selgelt eristatud ja kõrvu pandud.

Elo-Hanna Seljamaa ettekanne keskendus ühelt poolt folkloori piiridele, teisalt aga ka küsimusele välitööde piiridest – kas tänapäevasel kultuuriuurijal on võimalik end nn välja lülitada ja mitte teha välitöid. Ehk siis: kuidas peaks kultuuriuurija toimima teemadega, mille olemasolu tema oma kultuuris talle haiget teeb; kuidas suhestub sedalaadi materjal nn ilusa folklooriga? Nagu tõi ettekandele järgnenud arutelu välja Ell Vahtramäe, pole need küsimused tegelikult üldsegi üksnes tänapäeva oludest tulenevad – ka juba Jakob Hurt (ja tema kaastöölised) oli hädas obstsöönsete külalalulude jm tavamoraalist põkkuvaga.

Päeva viimaseks ettekandjaks oli **Mare Kõiva**, kelle sõnavõtt puudutas sarnaselt Saarlo ja Korbi ettekandele nõukogude aegset folkloristikat. Ent Kõiva lähenemine oli mõnevõrra avaram – ta suhestas folkloristide välitööde meetodeid, eesmäärke ja tehnilisi võimalusi teiste samal ajal välitöid teinud teadusharudega. Nii nentis ta, et folkloristide püüd lähtuda rangetest kihelkonnapiiridest ning panna kirja allikate põlvnemiskohti oli mõjutatud keeleteadlastest. Teisalt mõtiskles ta selle üle, kui nirud olid folkloristide tehnilised võimalused võrreldes sama ajastu geograafide või astronoomide omadega.

Ka polnud Kõiva ettekande keskmes välitööde olmega seonduv, vaid eelkõige see, mida ja miks koguti ning mis kogutust hiljem sai. Ta tõi esile, et väga suur hulk välitöid keskendus nn arhiivi täiendamisele: vajadus täita valgeid laike (kas see, et midagi konkreetsest kohast talletatud pole tähendab, et seda seal tõesti pole) ning kontrollida varem talletatud olemasolu tänapäeval. Kõiva nentis, et väga (liiga!) palju tol ajal kogutust jäi välitööde järel korralikult läbi analüüsimata – peaaegu ainsaks erandiks olid hiiumuistendid.

Ettekannetele järgnes **Merili Metsvahi** juhatatud ümarlaud, kus erinevad osavõtjad said võimaluse päeva jooksul kõrva jäänud mõtteid üldistada ja edasi arendada. Ümarlauas said teiste hulgas sõna Ergo-Hart Västrik, Reet Hiiemäe, Janika Oras, Andreas Kalkun, Mare Kõiva, Ingrid Rüütel, Pille Kippar, Risto Järv ja Ülo Valk. Ehk kõige enam esilekerkivaks teemaks ümarlauas kujunes seesama vastandus (kogumine *vs* välitööd), millega Merili Metsvahi päeva alustas, mitmed sõnasaajad toetasid vajadust loobuda liig esemestavast kogumise-metafoorist. Ergo-Hart Västrik pakkus alternatiivina kultuuri dokumenteerimist / talletamist. Janika Oras rõhutas vajadust vaadelda välitöid kui esitusolukorda (argisituatsioonist eristuvat olukorda, kus ka uurija on esitaja rollis). Orasega haakus Ülo Valgu tõdemus, et välitööd on olukord, mida iseloomustab ennustamatus – uurija ei tea, mis teda seal ees ootab ja just see määramatus on see, mis olukorra oluliseks teeb. Teisalt tekkis küsimus, kas välitööde alla saab hõlmata ka internetis uurimustöö tegemist – vastus jäi üsnagi õhku rippuma, põhjuseks ilmselt see, et interneti välitööde teema jäi ka ettekannetes täiesti puudutamata. Vaieldi ka selle üle kuivõrd mõjutavad välitööde tulemuslikkust uurija isikuomadused ning kuivõrd on võimalik välitööde tegemist õppida.

Ümarlauale järgnes film “Kuidas teha Saaremaal sokku” autor Merit Karise kommentaaridega ning päeva lõpetas hiljuti 80aastaseks saanud Pille Kippari õnnitlemine.

Katre Kikas